

Drie zomers

meulenhoff.nl

Margarita Liberaki

Drie zomers

ROMAN

Vertaling uit het Grieks door Hero Hokwerda

MEULENHOFF

Nederlands
Letterenfonds
Dutch Foundation
for Literature

De uitgever ontving voor deze uitgave een Schwob-bijdrage van het Nederlands Letterenfonds.

De vertaler ontving voor deze vertaling een projectsubsidie van het Nederlands Letterenfonds.

ISBN 978-90-290-9499-3

ISBN 978-94-023-1836-4 (e-book)

NUR 302

Oorspronkelijke titel: Τα ψάθινα καπέλα (*Ta psáthina kapéla*, 'De strooien hoeden')

Omslagontwerp: Pinta Grafische Producties

Omslagbeeld: © 2022 The Museum of Modern Art, New York / Scala, Florence

Vormgeving binnenwerk: Steven Boland

© 1946 Margarita Liberaki

© 2022 Nederlandse vertaling Hero Hokwerda en Meulenhoff Boekerij bv, Amsterdam

De roman is voor het eerst verschenen in 1946; de vertaling is gemaakt op basis van de vijfendertigste druk uit 1995, van uitgeverij Kastaniotis te Athene.

Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, internet of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor mijn zuster

EERSTE ZOMER

I

Die zomer hadden we grote strooien hoeden gekocht. Voor Maria met kersen eromheen, voor Infanda met blauwe vergeet-mij-nietjes en voor mij met vuurrode papavers. Zo werden, wanneer we in het korenveld gingen liggen, de hemel, de wilde bloemen en wij allemaal één geheel. ‘Waar zitten jullie nu weer verstopt?’ riep moeder dan. Maar we gaven geen kik. We lagen fluisterend te kletsen, elkaar geheimpjes te vertellen. In vorige jaren vertelden Maria en Infanda die aan elkaar en mocht ik ze als jongste niet horen. Maar dit jaar... Dit jaar ging Infanda wat verderop liggen en hield zich stil, terwijl Maria ze aan mij vertelde. Ze sprak maar en sprak, al woelend in het koren, en haar wangen kregen een rode kleur, haar ogen een vreemde schittering. En wanneer ik afgeleid raakte en naar de zon keek die aan het ondergaan was, of naar een beestje dat naar zijn holletje op weg was om te gaan slapen, werd Maria boos.

‘Ja, hoor eens even, ben je niet geïnteresseerd in die dingen?’ riep ze. ‘Eigen schuld van me dat ik me hier zit uit te sloven om jou de ogen te openen. Blijf jij dan maar mooi geloven dat kinderen door de ooievaar worden gebracht...!’

Ik wilde antwoorden en zeggen dat ik heus wel wist dat kinderen niet door de ooievaar werden gebracht, dat ik dat misschien altijd al wel had geweten, maar haar lach maakte dat onmogelijk, een luide, daverende lach die de aren van het koren deed trillen wanneer hij over het veld scheerde op weg naar de bergen aan de overkant, om dan als echo terug te keren. Op zulke ogenblikken ergerde ik me aan Maria’s lach. Ik proef-

de er een schaamteloosheid in die het mysterie van de dingen wegnam, hun betovering. En waarom weet ik niet, maar toen ik het hoorde, moest ik weer denken aan de kermis vorig jaar bij de Profeet Eliakerk, waar ik een dood kindje weggestopt in een glazen fles en ondergedompeld in alcohol had gezien, een kindje zoals het voor de geboorte was, in de buik van zijn moeder.

Na het middageten ging ik niet naar bed; die gewoonte was me van jongs af bijgebleven, toen ik meende dat 's middags niet naar bed gaan een rebelse daad was, een blijk van wilskracht en van een onafhankelijke geest. Ik klom dus in de notenboom en maakte daar ringen van bloemen en armbanden van paardenhaar. Daarna deed ik ze om en probeerde mijn spiegelbeeld te zien in het water van het bassin. Maar dat lukte nooit, want om die tijd scheen de zon erop, zodat het water blikkerde als een gloeiend stukje goud en je verblindde.

Zulke sieraden maakte ik ook voor mijn zussen. Maar het beviel me maar niets als ik zag dat ze die om hadden. Niet uit jaloezie, maar het was of ze er niet genoeg van hielden, of ze die niet waard waren, of ze er zeker van waren dat de ringen zouden verdorren, en zo verdórdten ze ook, voor hun tijd, en dat de armbanden alleen maar van paardenhaar waren, en zo máákten ze er ook paardenhaar van en dan nog wel van de staarten van paarden, die heen en weer zwaaiden om de muggen te verjagen die het op hun schoften hadden voorzien.

Wanneer mijn oogleden zwaar werden van de weerschijn van de zon en mijn ledematen slap alsof ik zoete wijn had gedronken, ging ik naar de hooimijt, waar ik de stilte vond die vol was van schaduw en van de geur van hooi. Gezichten en reizen vulden er mijn eenzaamheid, kleuren op wapperende linten, oranjekleurige zeeën, Gulliver in het land van de Houyhnhnms, Odysseus op het eiland van Calypso, en van Circe. Circe was een gemene vrouw, die mensen in zwijnen veranderde. Maar ze had de macht om dat te doen. Zou ik later zelf ook zo'n macht

hebben? Niet om mensen in zwijnen te veranderen, natuurlijk, maar zomaar... Mijn lijf zonk dieper weg in het hooi, mijn hoofd zakte opzij en ik viel in een slaap van een paar minuten, die ik aan niemand opbiechtte. Het was een zoete slaap, en bij het wakker worden was het of ik uit andere werelden terugkeerde. Maar het veld lachte, de druiven hingen rijp aan de wingerd en mijn hand wilde ze plukken en mijn mond ze proeven, en ik zei bij mezelf dat van alle werelden, van alle sterren die werelden zijn, de aarde misschien wel de mooiste was.

Ons huis lag op een half uur lopen van Kifisiá. Aan de lage kant met de boomgaarden, midden in het veld, enigszins afgelegen, want het dichtstbijzijnde huis, van dokter Parigoris, was ruim tien minuten lopen. ‘Voor boodschappen loop je hier de benen uit het lijf,’ zei onze oude dienstmeid, Rodiá. Grootvader had het gebouwd zoals hij het graag hebben wilde: grote, vierkante kamers met hoge plafonds, twee dakterrassen waar we mais of wat ook maar in de zon te drogen legden, met los ervan gebouwd het huisje van de gaardenier en verderop de stal en de kippenhokken. Bijzondere zorg had hij besteed aan de tuin, en dat niet alleen omdat hij landbouwkundige was; hij hield van de bomen. Hij plantte ze eigenhandig en zag erop toe hoe ze opgroeiden, alsof het zijn kinderen waren; hij herinnerde zich al hun ziektes, de sneeuwjachten waar ze door waren gestriemd, de vreselijke stormen waar hun stammen door waren geknakt, en ook alle entingen en de tijd dat ze voor het eerst vrucht droegen. ‘Bomen,’ zei hij, ‘zijn de hele schepping. Hun worteling in de aarde laat zien dat alle schepsels onderling verbonden zijn, en met God.’ En in de lente ging hij onder zijn appelboom – grootvaders appelboompje zeiden we als kinderen – liggen luisteren naar het gegons van de bijen die de bloesem binnenkropen om het gouden meel mee te nemen.

Ik heb het gevoel dat voor die arme grootvader het landgoed een vorm van vertroosting was. Want grootmoeder was

hij kwijtgeraakt toen moeder en tante Tereza vijf en zeven waren. Ze was niet weggenomen door de dood. Levend was ze weggenomen, door een musicus die een paar dagen in Athene was en twee concerten had gegeven. Bij het eerste concert was grootmoeder verliefd op hem geworden, in de tussentijd hadden ze kennism gemaakt en na het tweede hield ze het niet meer uit en was ze met hem meegegaan. Vreemdelingen allebei, zie je, ze pasten bij elkaar. Want grootmoeder kwam hier ook niet vandaan. Ze kwam uit Polen en had groene ogen.

Ik was heel erg verwonderd toen Rodiá mij al deze dingen voor het eerst uit de doeken deed. Het was op een winteravond, weet ik nog, we zaten in de keuken zoete aardappels te koken. Dat een grootmoeder zoiets deed, ik kon er niet bij. Dat zei ik ook tegen Rodiá. ‘Maar jij domoor,’ antwoordde ze, ‘toen was ze nog geen grootmoeder, want je moeder en tante Tereza waren nog maar ukkies.’ Dat is waar ook, toen was ze nog geen grootmoeder... ‘We hebben nooit gehoord waar ze naartoe gegaan is,’ zei Rodiá de hele tijd. ‘Wie zal zeggen hoe het met haar is, of ze nog leeft... Grootvader wil sindsdien niets meer over haar horen...’

En inderdaad noemde niemand ooit haar naam. Moeder niet en tante Tereza niet. Alleen wij dachten wel eens aan haar – we hadden ook een foto van haar ontdekt op een oude console, god wat was ze mooi... – en om haar te onderscheiden van de andere grootmoeder, de moeder van vader, een statige vrouw met wit haar en een bittere glimlach – wie weet om welke onvervulde verlangens –, noemden wij ze grootmoeder en de Poolse grootmoeder.

‘Zelf, wat zal ik zeggen, bewonder ik haar,’ zei ik op een namiddag tegen hen, toen we in het koren lagen en het over haar hadden.

‘O ja?’ reageerde Infanda afwezig.

‘Hoezo?’ vroeg Maria geïnteresseerd.

‘Nou, ze was moedig. Dat ze zomaar wegging, ver weg van grootvader...’

‘Moedig is wie blijft,’ viel Maria me in de rede, en Infanda ging er verder niet op in.

Ik geloof dat Maria toen gelijk had en dat ik zo sprak omdat ik nog jong was. Later bedacht ik dat het voor de Poolse grootmoeder hiér ver weg was, en niet daarginds.

Het had de hele winter veel geregend. Het bos was doornat en wilde maar niet drogen, de gevallen bladeren lagen te rotten en werden tot aarde, en die weer tot nieuwe bladeren. En ’s avonds had het vaak hard gewaaid. Zo erg dat de gordijnen van de eetkamer bewogen zonder dat iemand ze aanraakte.

‘Wie is daar?’ vroeg grootvader.

‘Niemand,’ antwoordden wij.

‘Maar er klopte iemand.’

‘Nee hoor,’ zeiden we, ‘dat heb je verkeerd gehoord, grootvader,’ en we slaakten een zucht.

Aan ons haar hingen zware regendruppels wanneer we van school terugkwamen. We hadden wel capuchons, maar op de terugweg deden we die niet op; we gooiden ze achter over de rug en liepen zo verder, onbeschermd. Maria leek wel dronken; ze bewoog haar lichaam naar rechts en naar links en had haar mond halfopen. Infanda liep recht, kaarsrecht, en wanneer een druppel aan haar wimpers bleef hangen veegde ze die met de hand weg alsof het een traan was. Als haar hele gezicht toch al drijfnat was, begrijp ik niet waarom die ene druppel haar zo in de weg zat. Zelf hield ik al hollend en zingend mijn handen uitgestrekt tussen hemel en aarde. Want wanneer ik buiten was en de regen over me heen kreeg, werd ik er blij van. Terwijl ik, wanneer ik hem vanuit de kamer op het dak hoorde roffelen en langs de ramen neerstroomde, helemaal van streek was. Dan sloot ik me op, liet me op bed neervallen en lag uitgeput de hele tijd te huilen. Maar of dat verdriet was, weet ik niet.

‘Katerina is een beetje nerveus,’ zei tante Tereza tegen moeder. ‘We moeten goed op haar letten.’

‘Hoezo, op haar letten?’

‘Nou, dat ze niet gaat lijken op haar...’

Op de Poolse grootmoeder bedoelden ze. Dat begreep ik uit de toon van hun stem, uit de blik die ze wisselden. Dus die was nerveus? Vanaf die dag, wanneer iemand me terechtwees of wanneer ik het met mijn zussen aan de stok had, zette ik een keel op. Ik pakte ook haar foto en hield die dezelfde namiddag nog naast mijn gezicht, voor de spiegel. Maar hoe ik mijn best ook deed, ik kon maar heel weinig gelijkenis ontdekken. Haar ogen waren groen, die van mij bruin en het ene zelfs wat donkerder dan het andere – wel vreemd natuurlijk, maar het stond me niet slecht en Rodiá zei dat het geluk bracht –, haar haar was zwart, dat van mij ook weer bruin, haar huid wit en die van mij geelbruin. Alleen hadden we dezelfde hals en min of meer dezelfde kaak. Daar was ik heel trots op. De manier waarop onze hals uit de schouders oprees, in de kaak overging en zo in het gezicht had een begin van schoonheid, een zuivere en trotse lijn. Ik was gecharmeerd van die halslijn van me, sterker nog: die gaf me zekerheid en zelfvertrouwen. Vaak, als er niemand bij was, trok ik mijn jurk over de schouders naar beneden. Voor het slapengaan deed ik hetzelfde met mijn nachtjapon. Zo bekeek ik me in de spiegel. Ik ging helemaal in mezelf op. Alsof er op de wereld verder niets bestond, alleen ikzelf en mijn spiegelbeeld, en alsof ik dat wel fijn vond. Maar op een nacht toen het licht was uitgevallen en ik een kaars aanstak, schrok ik me wild, want reusachtig en bovennatuurlijk zag ik mijn schaduw tegen de muur oprijzen, hij begon bij mijn bed en kwam tot aan het plafond en vulde de hele muur.

Tante Tereza had dus gelijk wanneer ze zei dat we dit jaar veel papavers zouden krijgen. Van alle regen waren hun zaadjes blijkbaar vermenigvuldigd, het veld wemelde ervan. Zelfs

op het landgoed, op de braakliggende stukken, vormden zich rechthoekige rode tapijten. Alsof ze iets nieuws aankondigden, en iets snels – dat zegt Rodiá: wanneer je iets roods ziet in je droom betekent dat iets snels. Mooi dat ik voor mijn strooien hoed rode papavers heb gekozen. Zo stem ik meer met alles overeen, in goede harmonie. Ook Maria, die de rode kersen gekozen heeft, had geen ongelijk, de vrucht daarvan is zoet en sappig. Wat de blauwe vergeet-mij-nietjes van Infanda betreft, die zijn zo zeldzaam...

De jaren die verstreken zijn herinner ik me alsof het om één dag ging, één ogenblik. Op de veranda dekten we op voorjaars- en zomernamiddagen de kleine tafel met een kersenrood tafellaken. Wanneer dan het uur van zonsondergang en verkoeling aanbrak, kon je tante Tereza boven in haar kamer wat lawaai horen maken, alsof ze een meubelstuk verschoof, en naar beneden komen met die onregelmatige stap van haar waarvan je, als je die hoorde, dacht dat ze duizelig was en elk ogenblik neer kon vallen. Ook kon je moeder geruisloos het huis uit zien komen en op haar vaste plaats gaan zitten, waarvandaan je niet het kleine bos kon zien, maar wel de open ruimte van Tatoi. Grootvader hield dan ook met zijn werk op; hij waste zijn handen en zijn gezicht en kwam, opgefrist van het werk van de dag, erbij zitten. In mijn oren klinkt nog het geluid van de kraan in de badkamer die gelijk op stroomt met het water van de bevoeiing. De wind was lauw, Mavroukos keek altijd naar de waterstroom, dacht dat het een beest was en blafte ertegen, in de verte hoorde je de stem van Kapátana die haar kinderen riep – ‘Kostas, Koula, hé Manolis...’ – en Rodiá kwam aanlopen met het grote dienblad in handen met de thee en de koekjes. Alles was volmaakt en melancholiek.

Onder de veranda was het bloemperk, mijn bloemperk, dat ik van grootvader gekregen had om erin te planten wat ik maar

wilde. En ik plantte er van alles en nog wat aan bloemen in. Zonder me te bekommeren om hun volgorde en zonder een bepaald ontwerp aan te houden, zoals ze meestal doen, driehoeken, vierkanten of rijen, maar ik strooide het zaad in het passende seizoen uit en deed vaak mijn best te vergeten wat ik had geplant; ik wilde de verrassing ervaren het als vanzelf uit de aarde te zien opkomen. De kleuren en soorten kwamen boven op elkaar en door elkaar heen op, geel, rood, paars, blauw, oranje, sommige hoog, andere laag en sommige helemaal schuilgaand onder de bladeren. Het was iets heel lelijks of iets heel moois, dat kan ik nog niet zeggen. Maar moeder mopperde dat je uit zulke dingen de mens erachter kon opmaken, en dat je maar een blik op mijn bloemperk hoefde te werpen om te zien wat een sloddervos ik was. De anderen noemden mijn lapje grond 'perkje kakelbont', en grootvader, toen hij er een keer naar keek, zei zoiets: 'Jij houdt van de natuur en bent er geen slaaf van. Zelf ben ik dat wel; ik mag haar dienen, maar haar te na komen, ho maar.'

Verderop, bij het prieel, lag de kleine groentetuin van Maria, met voor elke groente van het seizoen een piepklein hoekje. En inderdaad waren haar erwten de lekkerste van het hele landgoed. Alleen haalde ze er elk jaar wel drie of vier kilo af; die bereidden we dan in twee porties, waarbij Maria erop stond maar een piezeltje te proberen, op het puntje van haar vork, om ons vooral maar niets af te nemen van dat grote genot.

Infanda had voor zichzelf tien wilde amandelbomen gekozen. Die hadden niet veel verzorging nodig en hoefden niet vaak water te krijgen of gewied te worden, en de vrucht ervan was niet eetbaar. Maar in de lente was het een genot ze te zien en in de winter een en al treurigheid. Infanda legde haar hand op de takken, of ze nu in bloei stonden of kaal waren, en liet die zo een hele tijd liggen. Infanda was nog een kind in die tijd, maar haar hand was die van een volwassen vrouw.

In het uur, dus, dat het koeler zou worden, wiede ik mijn bloemperk en Maria haar groentetuin; Infanda inspecteerde haar bomen en de volwassenen verzamelden zich op de veranda rond het kersenrode tafellaken. Het duurde niet lang of meneer Louzis kwam aanzetten, onze vaste gast. Elke dag hoorden we bijna om dezelfde tijd het houten tuinhek piepen en het grind van het tuinpad knerpen onder zijn zware stap, *krak-krak*, alsof de steentjes braken; zo voortlopend en bruusk zwaaiend met zijn armen en zijn stok zwiepte hij de laagste takken van de drie pistachebomen die aan het zandpaadje stonden zo door elkaar dat ik vaak, als hij langsgesproken was, ging kijken of er geen takken afgebroken waren. Maar geen tak is er ooit afgebroken door meneer Louzis. Terwijl hij afwezig voortliep, plukte hij alleen een paar bladeren, nadat hij eerst, werktuiglijk, zijn stok in de andere hand genomen had, en hij brak ze kapot en gooide ze op de grond.

‘Wie zou dat kunnen zijn op zo’n tijd?’ zei tante Tereza altijd. ‘Ik ga maar naar binnen, want straks is het nog een vreemde en daar heb ik geen trek in.’ Alsof ze achtervolgd werd, stond ze haastig op en kon nog juist wegschieten in de eetkamer, die aan de veranda grensde, om twee minuten later weer te verschijnen: ‘O, bent u het, meneer Louzis. En ik maar denken dat het mischien een vreemde was...’

‘Gaat u zitten,’ zei moeder, terwijl ze naar de open ruimte van Tatoi bleef kijken. ‘Rodiá, de koffie...’

Meneer Louzis dronk alleen thee, zei hij, als hij ernstig ziek was.

‘Je moet geen koffie voor hem maken,’ zei ik stiekem tegen Rodiá, die ik achternagelopen was naar de keuken. ‘Moeten we ons zo nodig voor hem uitsloven? Laat hij toch thee drinken...’

‘Maar waarom?’ vroeg Rodiá.

‘Waarom? Weet ik veel...’

Even later kwam de koffie, in een grote kop. Meneer Louzis rook eraan en stak een sigaar op; hij nam een slokje van zijn kof-

fie en een trekje aan zijn sigaar, nog een slokje en nog een trekje, en dat ging een uur lang zo door.

Hij was altijd goedgekleed; in het voorjaar droeg hij lichtgrijze kleren van dunne Engelse wol, in de zomer kleren van wit linnen of ruwe zijde. Maar hij was wel dik.

‘En, nog nieuws?’ vroeg grootvader terwijl hij zich in de handen wreef. Meneer Louzis wist niet alleen wat er in Athene gebeurde, maar ook hoe het er in de hele wereld aan toeging. Hij sprong met het grootste gemak van de hak op de tak, en niet zonder enige charme; van het huwelijk van die of die tot de laatste uitvinding in Amerika, van een artistieke discussie – zou dit of dat doek van El Greco wel echt zijn? – tot het beste systeem voor het enten van rozen. Hij was een bereisde Roel en wist veel. Voor de volwassenen was zijn gezelschap aangenaam en waardevol. Voor grootvader betekende het zelfs veel, want door alles wat de ander vertelde te combineren, het huwelijk van die of die met het enten van rozen en de laatste uitvinding, kon hij vanuit de verte een algemene blik op de wereld werpen, en zo hoefde hij zich niet te kwellen met de gedachte dat hij als een balling erbuiten leefde en kon hij, bevrijd van dat idee, er werkelijk buiten leven, zoals hij ook het liefste deed. Meneer Louzis verleende hem dus, zonder het zelf te weten, het recht zonder schuldgevoelens het leven te leiden dat hij wenste, en daar was grootvader hem zeer dankbaar voor.

Maar zelf had ik het gevoel dat hij, wat hij ook maar zei, bezegelde met zijn vette lach en zijn zware stappen en dat, vanuit zijn oogpunt gezien, de zaken iets van zijn persoonlijkheid meekregen en er lelijker van werden. De grote uitvinding werd voor mij klein, onbeduidend. En wanneer moeder om zijn grapjes lachte, had ik zin mijn gezicht in perkje kakelbont te verbergen en te huilen.

We hadden in die tijd een gouvernante, van wie we Frans kregen en die ons zaterdags in bad deed. Eerst ging Maria in

het bad, dan Infanda en daarna ik. Baddag was voor Mamzel Zina de vermoeiendste dag van de week. Alleen al voor het wassen van Maria's haar, dat in die tijd heel lang was, moest ze zich uit de naad werken. Over mij wond ze zich ook op; ze vond dat mijn hals aan de smerige kant was, alsof ik die de hele week niet gewassen had, zei ze. En om eerlijk te zijn deed ik, terwijl ik toch van water hield en ervan genoot, 's ochtends onder de kraan mijn best het water meteen op mijn rug te laten vallen, want op mijn hals kreeg ik er rillingen van. Alleen als ik voorover de zee of het waterbassin in dook, bekommerde ik me er niet om dat ook mijn hals nat werd. Wanneer ik dus als laatste het bad in ging, was de kamer vol stoom en rook die naar zeep; de boiler stond roodgloeiend en van de blokken hout waren alleen nog gloeiende kolen over. Van de grote hitte werd het kloppen van mijn hart zwakker en draaiden mijn ogen weg, het leek wel of ik zou flauwvallen, maar ik zei niets, want ik vond het heerlijk. Alsof ik in wakkere toestand sliep, alsof ik met een vreemde stem sprak. Ook mijn gedachten waren vreemd, en zoals ze waren, hoe vaag ook, vervulden ze me met schaamte.

Door het bad was de zaterdag heel anders dan alle andere dagen. We dronken vroeger thee, zonder veel brood en jam, omdat die ons zwaar op de maag konden komen te liggen; 's avonds gingen we niet aan tafel maar aten in bed. We gleden tussen de schone lakens, het kussen werd een beetje nat van ons haar, onze huid glansde en ons brein was helder – de gedachten die mij zo-even nog met schaamte vervuld hadden waren weg, ik had er geen idee van dat ze bestaan konden hebben – en Rodiá kwam voor elk van ons met een dienblad: soep getrokken van een schaapskop. We ontledden de kop op ons gemak, zogen elk botje uit en genoten van de kans te doen of we wilden waren. Zelf at ik alle ogen op – die lustte Infanda niet en Maria ook niet, ze hadden met het lam te doen, zeiden ze – en Maria alle tongen. Moeder gingen we niet welterusten wensen, maar

zij kwam naar ons toe. Ze boog zich over elk bed en nam ons hele gezicht tussen haar handen, die zacht waren als zijde, en ze keek ons aan en kuste ons op beide wangen. Haar huid was teer en wit als de bloemen in de bloemenkas van meneer Louzis, en haar ogen zwart en stralend, net als haar haar. Moeder was knap, heel knap. Ik vroeg haar om nog een kus, en dan boog ze zich nog een keer voorover en nam mijn hoofd tussen haar handen, of ze deed of ze niets gehoord had en liep weg.

‘Moedertje, hou je van me?’

‘Nu is het te laat voor praatjes, Katerina, je moet gaan slapen.’

‘Zezina, hou je van me?’

‘Slaap je nog altijd niet? Morgen ga ik je een half uur eerder in bed stoppen.’

‘Infanda, Maria, houden jullie van me?’

‘Maar wat heb je toch vanavond?’

Ze moesten lachen. Mamzel Zina, die we vaak Zezina noemden, kende alle verhalen van Bécassine, maar zelf hield ik van *Alleen op de wereld*, want ik had in die tijd het idee dat het komische element het leven lelijker maakt en het tragische mooier. Wanneer ik *Alleen op de wereld* las, moest ik huilen en voelde me voldaan. Hoe meer avonturen en kwellingen Rémi moest ondergaan, des te belangrijker ik me voelde en des te beter ik het leven aankon.

Toen ze bij ons wegging, vatte ik voor Mamzel Zina grote liefde op. Want zolang ze bij ons was, had ik het gevoel dat ze me beperkte, dat ik geen kans kreeg te doen wat ik wilde, en die overtuiging van mij was ongerechtvaardigd en daardoor des te sterker.

Ze was Zwitserse en had blozende wangen met kleine rode adertjes. Ik heb haar zo vaak over Wilhelm Tell horen vertellen dat ik ook vandaag de dag nog niet uit mijn hoofd kan zetten dat Wilhelm Tell de grootste held van de wereld en van

alle eeuwen is. Ze vertelde me ook over de dikke Zwitserse melk, de besneeuwde bergtoppen, de tartelettes die gloeiend heet uit haar vaders oven kwamen. Ik stelde me voor hoe ik op de slee van de hoogste bergtop af naar beneden suisde en met duizelingwekkende vaart precies voor de bakkerij van Mamzel Zina's vader uitkwam; de slee liet ik op straat achter – daar kun je alles wat je wilt op straat achterlaten, tot geld aan toe, er wordt niet gestolen – en nam een tartelette met abrikozen en eentje met aardbeien. Het water liep me in de mond, en van de denkbeeldige geur van het hete gebak begonnen mijn neusvleugels te trillen. 'Daar groeien de aardbeien ook in het bos,' zei Mamzel Zina. 'Eén wandelingetje en je hebt een hele mand vol. Maar zelf at ik ze niet, want ik hoefde er maar een in de mond te steken of ik kreeg al rillingen en koorts.'

Dat klopte. Op een keer, weet ik nog, haalde ik haar over twee aardbeien van het landgoed te proberen, zomaar, om te kijken of ze rillingen kreeg, en nog geen half uur later moest ze half bewusteloos op bed gaan liggen.

We pestten het arme mens, maakten haar boos; dan steeg haar het bloed naar het hoofd en kleurden de rode adertjes op haar wangen paars, en wij maar lachen. Maar we mochten niet vergeten dat ze aardig was en dat zij ons had bevrijd van de angst die die andere vrouw ons had ingeboezemd, Miss Ghost. Miss Ghost stond midden in de nacht op, weet ik nog, en ging viool spelen, en ze hing witte doeken over de spiegels. Ze nam ons mee op lange wandelingen in het bos, en dan moesten we braaf om haar heen komen zitten en vertelde ze ons dat onze ziel vóór ons aan een ander mens of dier had toebehoord en na onze dood weer aan een ander zou toebehoren.

Mijn verstand sloeg op hol bij de gedachte dat ik mijn ziel kwijt zou raken, dat ze als een vogel uit me weg zou vliegen. En als ik in een volgend leven een paard werd en de koetsiers mij op straat met de zweep gaven?

‘Daarom leer ik zelf ook viool, voor dan,’ voegde zij er met een blik vol vervoering aan toe.

‘En als u dan een biggetje wordt, of een poesje, Miss Ghost, hoe gaat u dan viool spelen?’ vroeg ik haar op een dag met een luide lach, weet ik nog, terwijl het zweet in mijn handen stond en ik mijn zakdoekje bijna verscheurde.

‘Nonsens,’ mompelde zij, geel als een citroen. Geel was ze trouwens altijd, Miss Ghost, geel met grijze tinten; haar haar hing zwart glanzend achter haar oren geplakt, haar kleren waren kakelbont.

Mijn nachten waren moeilijk in die tijd; ik lag lang wakker, en wanneer ik in slaap viel had ik verschrikkelijke dromen. Vaak kwam er vlak voor mijn ogen een vlaag zand langs die mij verblindde. Ik probeerde mijn ogen open te doen, maar die waren niet open te krijgen. Dan slaakte ik een paar kreten waar het hele huis wakker van werd. Ook vandaag nog ben ik niet in staat te zeggen of de vlaag zand die me verblindde een droom was, of voortkwam uit mijn fantasie die door de slapeloosheid overprikkeld was.

We hadden dus veel te danken aan Zezina, die in het bos niet tegen ons over de ziel begon, maar ons liet rondrennen, en die ons in slaap suste met van die wezenloze Zwitserse sprookjes, die ik nu allemaal vergeten ben. Haar wangen waren rood, niet geel, dat was ook al heel wat, en haar haar was bruin en luchtig, met wat grijze haren ertussen, die ze er in het begin nauwgezet uittrok, maar er kwamen er al snel meer van, tot ze om haar hoofd een mooie witte krans vormden. Daar zat ze vreselijk over in, terwijl het haar juist zo goed stond, en dat zei ik ook tegen haar.

Zondag was de dag van vader, een dag vol intensiteit en melancholie. De uren die we bij hem doorbrachten dachten we aan de andere, die we níét bij hem waren. Daarom, en om te kunnen lachen, verzonnen we altijd iets buitenissigs, om er he-

lemaal in op te kunnen gaan: een tripje met de Karaïskakis naar verre stranden, toneel dat niet bij onze leeftijd paste, een bioscoopfilm met paarden die als bezetenen over eindeloze vlaktes renden, of met rare vrouwen. We zagen, weet ik nog, een keer Greta Garbo een officier doodschieten zoals hij in zijn fauteuil gezeten was, en daarna, toen er op de deur geklopt werd, op de natuurlijkste wijze ‘komt u binnen’ zeggen, terwijl ze op de leuning van de fauteuil naast de dode plaatsnam en deed of ze hem omhelsde en tegen hem praatte.

Maandagochtend vroeg vertelden we alles wat we gezien en gehoord hadden aan Mários. De zon was nog niet op of daar was hij al, om met ons te spelen zoals hij zei, terwijl hij kwam om huiswerk te maken. Zelf hielden we ons in het begin van de domme en bespraken welk spelletje we zouden gaan spelen. Dan zei hij met een blik naar de lucht: ‘Wat voor dag is het vandaag?’

‘Maandag. Waarom vraag je dat?’

‘Om te zien voor welke lessen ik huiswerk moet maken.’

‘O...’

Maar we konden ons niet inhouden. Als eerste begon Maria.

‘Moet je horen, Mários...’

Dan gingen we op de grond zitten en werden de ogenblikken voor ons uren, hele dagen, levens.

De kikkers zijn de laatste tijd door het dolle heen. Het begint met degene die aan de Lentelaan tegenover het huis van dokter Parigoris leven, tussen het riet. Daar komt immers de grote beek langs, die van Kefalari af komt zakken om de landerijen te bevloeien, en van de klank van het water, zijn smaak en zijn kleur – die wel duizend kleuren is – worden ze dronken. De andere kikkers horen het en antwoorden. Dan antwoorden ook die van ons, maar in het begin zo nu en dan en met mate, en pas gaandeweg almaar frequenter, totdat ze het geluid afgeven dat de hele tuin in een nachtelijk kleed hult. Eentonig klinkt hun

stem, als rust, en dan weer uitzinnig, door het dolle heen, bijna als een uitbarsting. Maar de oude kikker, met zijn schorheid, voegt een grappige noot toe aan het geheel. Gelukkig maar.

Wij, mijn zussen en ik, tellen in die uren de sterren en laten de maan neerzakken op ons haar. Maar Maria kijkt kwaad.

‘Waar denk je aan?’ vraag ik haar.

We zijn buiten en liggen op de rug, de handen achter het hoofd.

‘Aan stierengevechten.’

Ik moet hard lachen.

‘Ja,’ fluistert ze me in het oor. ‘Denk je eens in... De rode lap, de uitzinnig gemaakte stieren... de mannen die het mes in hun nek steken – zomaar, *krak* – of die hun eigen buik openge-scheurd zien worden... De vrouwen die zich met hun waaiers koelte toewuiven en die wachten tot ze zich aan de winnaar kunnen geven... Hun wellust, van die vrouwen, begint bij de aanblik van de strijd.’

Vreemde woorden van Maria. Ik kijk naar haar. Natuurlijk, ze is twintig, maar toch...

‘Zo smerig allemaal,’ zegt Infanda, en ze staat op.

Ze gaat tante Tereza gezelschap houden. Die twee zijn on-afscheidelijk. Ze borduren moeilijke patronen en lezen dikke boeken.

‘Luister maar niet naar haar,’ vervolgt Maria. ‘Ze heeft geen idee van het leven. En er iets van leren zal ze ook niet. Die blijft een stuk marmer.’

De kikers laten flink van zich horen. De oude kikker heeft nog niet gesproken.

‘Weet je, met Nikos is alles afgelopen. Stéfanos en Eleni zijn erbij gekomen in ons clubje, en Eleni bleek meer op Nikos te vallen en ik op Stéfanos. Er heeft een soort ruil plaatsgevon-den, zogezegd.’ En toen ik zweeg: ‘Wat? Wil jij soms ook al de zedenmeester uithangen, net als Infanda?’